

Vinko Sribar

REZULTATI ARHEOLOŠKIH IZKOPAVANJ IN TOPOGRAFSKIH RAZISKAV ZGODNJEGA SREDNJEGA VEKA V FURLANJI

Neprebran referat na 23. zborovanju slovenskih
zgodovinarjev v Tolminu 1.—3. oktobra 1986.

Leta 1980 je prof. G. C. Menis, direktor Centro di catalogazione e restauro dei beni culturali povabil k sodelovanju Center za arheologijo srednjega veka pri Narodnem muzeju v Ljubljani pri sistematskem izkopavanju znotraj cerkve sv. Lovrenca na Monte di Buja. Ta je bila zelo poškodovana od potresa 1976. leta. Po uvodnem seminarju o tehniki in metodi izkopavanja za 30 študentov arheologije, umetnostne zgodovine in arhitekture, se je oblikovala skupina sedmih, ki so predstavljali vodilno jedro pri arheološkem odkrivanju omenjenega objekta. Po triletnem delu je bil odkrit ves prostor prezbiterija, osrednji del ladje, in 2. sondi ob severni in južni steni ladje. Izkopani so bili ostanki poznoantične profane stavbe, starokrščanska cerkev iz 5. in 6. stoletja, predromanska, dvoladijska cerkev, velika romanska in nato gotska cerkev.

Zaradi popolnosti prikaza stavbne zgodovine sv. Lovrenca, ki sodi med 4 najstarejše prafarne cerkve v Furlaniji, je treba omeniti tudi predelavo stavbe v 17., 18. in 19. stoletju. Na prostoru znotraj prezbiterija in v ladji ter v sondi južno od cerkve je bilo odkritih 113 grobov, ki so iz 6. stoletja pa vse do poznega srednjega veka. V tretjini grobov so bili pridatki. Med najznačilnejšimi sta dva obsečna obročka z odebeljenima koncema in s stekleno jagodo na loku iz groba II na izhodnem delu ladje. Za ta tip bronaste obročke najdemo analogijo med grobovi karantansko ketlaške skupine, npr. v Bohinjski Srednji vasi. Tega tipa obročka ne moremo povezovati s poznoantičnimi uhani z jagodo.

V grobnem zapisu na južni strani cerkve smo našli ozki tip, luničastega uhana kot ga poznamo iz severofurlanskih grobišč poznega 8. in začetkov 9. stoletja. To je skupina na gornjem Timentu, na meji med visokogorsko občino Lauco in najdišči Clavais, Luincis in Andrazza. Temu tipu uhana sledimo še preko neobjavljenega grobišča v Mossi (Muš) pri Gorici do Predloke pri Kopru in dalje v Istro. Sledimo jim tudi na Bavarskem, npr. uhan iz Inzniga. Na našem kulturnem prostoru opredeljujemo te uhane kot lokalni izdelek.

Druge, ki jih lahko opredeljujemo kot karantansko ketlaške (predvsem fragmenti obsenčnikov), pa so bili izkopani v številnih plasteh znotraj romanske apside. Med pomembne najdbe z grobišča v cerkvi sodijo številni ostanki pozlačenih diademov, kot jih ne poznamo znotraj karantansko ketlaške kulture, so pa po mišljenju prof. Menisa sestavni del furlanske noše v visokem in poznem srednjem veku.

Med številna najdišča KK skupine v vzhodni Furlaniji lahko štejemo tako tudi Monte di Buja. Kot pričajo viri in grobišče, je to naselje z rimsko in kasnejšo romansko tradicijo. Prvo preliminarno poročilo o izsledkih preučevanja stavbne zgodovine sv. Lovrenca je objavil G. C. Menis v Aquilei nostri 1984.

Na dosedanjo študijsko predstavo o cerkvi sv. Lovrenca, ki je verjetno imela pomembno vlogo pri kolonizaciji alpskih Slovanov v severni Furlaniji, bi lahko vplivalo nadaljevanje izkopavanja ob severni in južni steni ladje, ki je nismo mogli odkriti zaradi cevne konstrukcije za podpiranje od potresa poškodovanih zidov. Nadaljevanje izkopavanja bo sledilo v sezoni 1987.

Zaradi premajhnihkušenj pri študiju arheološkega osteološkega gradiva na Univerzah v Vidmu in Trstu je prof. Menis menil, da bi to delo opravila ekipa stro-

kovnjakov iz Ljubljane. Razen arheologa sestavljajo to ekipo še antropologinja dr. M. Štefančič, ortoped in rentgenolog prof. dr. L. Tabor in stomatolog prof. dr. M. Bartenjev. Študij osteološkega gradiva z grobišča v Buji sta oba zdravnika opravila v teku leta 1985 in v prvi polovici 1986. Študijsko vrednotenje pa bosta predvidoma končala do konca leta 1986. Antropologinja M. Štefančič bo pričela z delom v letu 1987.

Izvidi, ki sta jih opravila zdravnika, so dali številne podatke o patologiji, ki je spremljala človeka iz Buje. Večji del prebivalstva je bil vse življenje podvržen velikim naporom, živeli so v slabih življenjskih pogojih ob skromni prehrani. Malo jih je doživelo visoko starost, umrljivost otrok je bila velika. Podrobne izsledke bosta oba profesorja predstavila sama po zaključenem vrednotenju svojih raziskav.

O somatski podobi bo govorila šele antropologinja, ko bo opravila raziskovalno delo.

Nekropola v Buji, glede na površino, ki jo lahko že sedaj omejimo, vsebuje verjetno okoli 2 tisoč pokopov in zato predstavlja izhodišče za preučevanje geneze furlanskega ljudstva. Pri tem bomo lahko določili tudi delež Alpskih Slovanov. Tega spoznanja se zavedajo tudi furlanski zgodovinarji.

Da bi zaokrožili arheološko podobo Monte di Buja, smo začeli s topografskimi deli ter ugotovili razširjenost srednjeveškega prostora. Ta spoznanja je objavil G. C. Menis v seriji Castelli storici 8, pod naslovom »Castello di Buja« leta 1985.

V letu 1984 se je izoblikoval skupni predlog za topografsko obdelavo severne Furlanije v zgodnjem srednjem veku. Organizirali smo topografsko skupino s predstavniki Centro di catalogazione (7 članov in 3 člani slovenske arheologije). Na skupnem seminarju smo slovenski udeleženci posredovali naše skušnje ter izdelali predlog za obrazec za historično topografijo. Obrazci so bili tudi natisnjeni. Ta topografska skupina je začela s tem, da je poskušala locirati ketlaška grobišča v Caporiaccu ter podrobno topografsko orisati kastel Paula Diacona v Nimisu. Medtem ko smo v Buji opravili celotno topografsko ovrednotenje, smo v Caporiaccu ostali šele pri poizvedovanjih, v Nimisu pa nam ostaja le še postopek geodetske dokumentacije kastela. V Nimisu smo se spoznali s topografsko skupino prof. T. Miottija, katera si je že nekaj časa podrobno ogledovala in dokumentirala ostaline v hribovskem zaledju Nimisa. Miotti je bil mnenja, da je našel izredno bogate in razvejane ostaline kasnoantičnega limesa. Ob tej priložnosti smo si skupaj pogledali objekte na Monte Machefave SV kastela v Nimisu in na grebenu Lisparautis. Ob tej priložnosti smo lahko ugotovili, da je v hribovskem zaledju Nimisa velikoobrambeni sistem, ki nima nobenih stavbnih podobnosti s kasnorimskim limesom. Zaradi nekaterih specifičnosti ter zaradi dejstva, da slovanski toponimi segajo do tega sistema, je nastala teza o langobardskem limesu, ki predstavlja zahodno mejo strnjene slovanske poselitve. Ta spoznanja bodo objavljena v VII. zvezku Miottijeve serije Castelli in Friuli. Preliminarno poročilo je objavljeno v B. S 11, 12. Nekaj podobnega smo ugotovili tudi pri Cormonsu (Krmín), kjer je omenjen prvi kastel Paula Diacona. Na visokem grebenu SV Krmína je utrdeni sistem, ki mu nato sledijo številni slovanski toponimi in strnjena slovanska poselitve. Odtod, je tudi staroslovanska nekropola v Mossi (Muš) s 48 grobovi.

Pri topografskem ogledu Invillina v dolini gornjega Tilmenta smo lahko ugotovili, da je na prostoru središča visokogorske občine Lauco velik langobardski utrdeni sistem z obzidjem, dolgim 2 km in obsežnim skeletnim grobiščem. Dalje proti severu in SZ takoj sledijo slovanski toponimi. To podobo dopolnjujejo še arheološke najdbe iz zgodnjega obdobja karantansko ketlaške kulture v Clavaisu, Luincisu in Andrazzi.

Tako se je izoblikoval pred nami neki model, da kastelom Paula Diacona, ki so praviloma v dolini, sledi obsežni obrambni sistem v hribovih severno in vzhodno kastelov, nato sledijo slovanski toponimi in strnjena slovanska poselitve. Ta problem

je objavljen v Balcanoslavici 11/12 pod naslovom »Existierte der Langobardische Limes und eine Verhältnis zum Slovenischen Ethnischen Raum«.

Ob pomenu izsledkov izkopavanj v Buji ter v Nimisu s svojim delom »limesa« sta se začela oba dela raziskovalne ekipe zavedati, da bo treba terensko raziskovalno delo razširiti!

Posledica tega spoznanja je podpis meddržavne pogodbe med SFRJ in Italijo v letu 1985. Vsi naši poskusi, da bi pridobili finančna sredstva za razširitev slovenskega dela ekipe, je ostal doslej brez rezultata. Medtem pa si je furlanska stran zagotovila denarna sredstva s katerimi bi lahko začeli raziskovalno delo v Nimisu. Delo bomo predvidoma delili v 3 med seboj povezane akcije: topografski ogledi Nimisa in okolice, topografsko sondiranje na najvažnejših točkah limesa in sistematsko odkrivanje kastela v Nimisu po zgledu odkrivanja kastela v Invillinu. Nasilca naloge sta Centro di catalogazione e restauro dei beni culturali pod vodstvom dr. G. C. Menisa in Center za arheologijo srednjega veka pri Narodnem muzeju v Ljubljani.

Odkrivanje staroslovanskih grobišč v Furlaniji bo prispevalo izsledke o obsegu migracije Alpskih Slovanov v Furlanijo koncem 10. stoletja. Tudi sicer bo preučevanje slovenske migracije v Furlanijo prineslo slovenski in furlanski zgodovini vrsto novih spoznanj. Medtem ko o življenju na današnjem slovenskem prostoru govorimo na temelju grobnih najdb, so te v grobišču Furlanije le dopolnilo h kulturni podobi časa, o katerem poznamo številne zgodovinske podatke. Zgodovina Alpskih Slovanov v Furlaniji je del zgodovine naše narodne skupnosti in nam verjetno lahko služi kot vzorec za to, kar se je dogajalo tudi na ostalem prostoru KKK.

Slovenska arheologija srednjega veka in arheologija, in zgodovina Furlanije čutijo potrebo po poglobljenem sodelovanju. Najbrž stojimo na pragu obdobja, ki nam bo prineslo nova spoznanja o zgodovini in povezanosti obeh narodnih skupnosti.

Da je naše upanje upravičeno, nam kažejo samo organizacijski ukrepi in razna predela iz arheologije in zgodovine srednjega veka v Furlaniji. Naporom Narodnega muzeja in slovenske arheologije zgodnjega srednjega veka pri sodelovanju s furlanskimi ustanovami bi se morale priključiti še druge slovenske stroke, ki obravnavajo to obdobje.

Zusammenfassung

DIE ERGEBNISSE DER ARCHEOLOGISCHEN AUSGRABUNGEN UND DER ARCHEOLOGISCHEN TOPOGRAPHIE DES FRÜHEN MITTELALTERS IN FRIAUL

Vinko Šribar

Die slowenische Geschichte und Archeologie des frühem Mittelalters ist sehr eng an Friaul gebunden was als Folge der bekannten historischen Voraussetzungen zu bezeichnen ist. Das Zentrum für die Archeologie des frühen Mittelalters im Rahmen des Narodni muzej in Ljubljana, das sich besonders mit der Erscheinung des Karantanisch-Köttlacher Kulturkreis beschäftigt stehet seit 1980 in einem kontinuierlichen Arbeits und Forschungsergebnis mit Centro regionale di catalogazione dei beni culturali del Friuli e Venezia Giulia mit dem Sitz in Villa Manin nächst Udine, mit dem Archeologischen Museum in Aquileia, mit del städtischem Museum in Gorizia, mit dem Historischen Institut an der Philosophischen Fakultet der Universität Udine und genauso mit der Deputazione di Storia Patria per il Friuli.

Eine besonders rege Zusammenarbeit hat sich mit dem Centro di catalogazione entwickelt. In den Jahren 1980—1982 und 1987 haben wir die Kirche dem Sankt. Lorenz auf dem Monte di Buja ausgegraben und dazu gehörendes Gräberfeld freigelegt. Bei der Kirche ist mehr als zehn Bauphasen zu unterscheiden von denen die älteste als altchristlich eingezeitelt wurde. Das Gräberfeld fängt sehr wahrscheinlich

im 6. Jhr. an und hört im spätmittelalter sehr wahrscheinlich im 14. Jhr. auf. Bei einigen Gegenständen finden wir eine sehr klare Andeutung an den Karantanisch-köttlacherkultur Kreis. Die althechristliche Kirche, hat schon einem Baptisterium gehabt, was für eine neuere Kirchenorganisation spricht, die man als einen Übergang zu der Phase der Urpharen ausdeuten soll. Das osteologische Material aus dem Gräberfeld hat eine interdisziplinäre Medizinische Gruppe aus Ljubljana ausgewertet und dabei zu recht interessanten Resultaten gekommen. Bei dem Centro di catalogazione hat sich im Jahre 1985 eine archeologisch topografische Gruppe organisiert, die aus den slowenischen und friulanischen Fachkollegen zusammengestellt war. Im 10 Programm der Kulturellen Zusammenarbeit zwischen FLRJ und Republik-Italien ist eine gemeinsame topografische Eorchung der frühmittelalterlichen Denkmaler und Gräberfelder im Nordfriaul vorgesehen worden. Bis jetzt haben wir topografisch Monte di Buja, Caporiacco und Nimis bearbeiten können. Die Forschung in der Gegend von Nimis hat uns zum Abschluss gebracht mit archeologischen Ausgrabung des sogenannten Castrum Nenos des Paulus Diaconus anzufangen. Das bringt uns in Zusammenhang mit dem Problem des ganzen langobardischen Limes und in daneben treffen wir uns mit dem Problem der Westgranze der Alpenslawen des frühen Mittelalters.

Es geht um zwei sehr wichtige archeologische und historische Ergebnisse, die für die slowenische und genau so für die Friulanische Wissenschaft von grossen Bedeutung sind.

Mit der topografischen Arbeiten der karantanisch-köttlacher Nekropolen in Nordfriaul haben wir, das Problem der Migration der Alpenslawen nach Friaul um Jahr 1000 angeschnitten und mit der topografischen Bearbeitung der Gegend um Nimis kann das Problem der Alpenslawischen Besiedlung des 6. bis 8. Jahrhundert vor.

Als Folge unserer Zusammenarbeit mit der Friulanischen Museen Umda Instituten, sind bis jetzt folgende Studien erörtert worden:

V. Sribar, Die Slawen in Ostfriaul, *Balcanoslavica* 5, Prilep 1976

V. Sribar - V. Stare, Od kod ketlaške najdbe v Furlaniji? *Arheološki vestnik* 25, 1974, 464 ss

Der karantanisch-köttlacher Kulturkreis, Aquileia und Salzburg, *Aquileia nostra*, anno LV, 1983, 270, LV 1984, 190

In der Vorbereitung: Die frühmittelalterliche Nekropole von Mossa

Gian Carlo Menis, Ricerche archeologiche nella Pieve di Buja, *Aquileia nostra* LIII, 1983, 18

V. Sribar, Existierte der langobardische Limes und sein Verhältniss zum Slowenischen ethnischen Raum? *Balcanoslavica* 11—12, 1984—1985, 47

Ugo Furlani, Le ceramiche del castello di Mossa, *Il castello di Mossa*

V. Sribar, Zum Problem der Friauler Werkstätten für Schmuckgegenstände aus Metall von 8. bis zum 11. Jhr., *Il Friuli dagli Ottoni agli Hohenstaufen*, Udine 1983, 481

V. Stare, Die Kulturkontakte zwischen den Alpenslawen und Friaul im 9. und 10. Jahrhundert, *Il Friuli dagli Ottoni agli Hohenstaufen*, Udine 1983, 499.